

KATRI PRIIKI

Kaakkois-Satakunnan henkilöviitteiset *hän, se, tää ja toi* subjekteina

1. Johdanto

Tarkastelen tässä artikkelissa¹ lounaisen välimurteen henkilöön viittaavia kolmannen persoonan persoona- ja demonstratiivipronomineja *hän, se, tää* ja *toi* kvantitatiivisesti siitä näkökulmasta, miten viittauksen subjektiasema ja predikaattiverbin semantiikka vaikuttavat pronomien vaihteluun. Tavoitteena on selvittää, vaikuttavatko pronomien keskinäiseen vaihteluun samat ilmiöt kuin pronominin ja nollan vaihteluun. Viime aikoina monista kielistä on nimittäin tutkittu, ilmaistaanko ensimmäisen ja toisen persoonan subjektia pronominilla vai ei (esim. Posio 2014; Torres Cacoullos – Travis 2014; Wide 2014). Pronominin ja nollan vaihtelun on havaittu olevan kytköksissä esimerkiksi predikaattiverbin tyyppiin (esim. Helasvuo 2014; Posio 2014; Scheibman 2002; Torres Cacoullos – Travis 2014). Suomessakin ensimmäisessä ja toisessa persoonassa persoonamuotoa voi ilmaista pelkällä persoonapäätteellä mutta kolmannessa persoonassa pronominisubjektiksi yleensä esiintyy, kun viittaus kohdistuu tiettyyn henkilöön, joka ei ole puhuja eikä kuulija (vrt. nollapersoona VISK § 1347; ks. myös nolla-anafora VISK § 1431). Maailman kielistä kolmannenkin persoonan viittauksia on siis tutkittu yleensä siitä näkökulmasta, milloin referenttiin viitataan pronominilla, nollalla tai substantiivilausekkeella. Suomen puhekielen tilanne kolmannessa persoonassa on mielenkiintoinen, koska henkilöviittauksissa vaihtelee neljä pronominia. Lisäksi henkilöön voi viitata leksikaalisella substantiivilausekkeella tai nolla-anaforalla (VISK § 1431), mutta nämä keinot, samoin kuin monikolliset viittaukset, on rajattu tämän artikkelin ulkopuolelle.

Tarkasteltavien persoona- ja demonstratiivipronominien vaihtelua on aiemmin selitetty fyysisen, sosiaalisen ja mentaalisen tilan jaotteluilla, niin kutsutuilla huomiopiireillä sekä alueellisella ja tilanteisella vaihtelulla (esim. Kurki ym. 2011; Lappalainen 2010;

1 Kiitän tekstin eri versioihin saamistani arvokkaista kommentteista *Sananjalan* kahta nimetöntä referenttiä, ohjaajiani Kirsti Siitosta ja Marja-Liisa Helasvuota sekä Utulingin tilastotyöpajan väkeä.

Larjavaara 1990; Seppänen 1998; Siitonen 2008; Vilppula 1989; Ylikahri 1996). Huomio-
piirien, puhetilanteiden muodollisuuden, referentin etäisyyden ja lausuman sävyn mää-
rittely on kuitenkin usein tulkinnanvaraista ja tapauskohtaista. Tavoitteenani on tässä
artikkelissa löytää arkikeskustelujen pronominivariaation selittämiseen uusia mahdolli-
suuksia. Tarkasteltavat ilmiöt on valittu aikaisempaan tutkimukseen pohjautuen siten, että
määrällinen analyysi on mahdollista. Käytän vaihtelun tarkasteluun tilastollisia menetel-
miä: päätöspuuanalyysiä ja ristiintaulukointeja. Tässä artikkelissa keskityn kielensisäisen
kontekstin vaikutuksiin pronominiinien vaihteluun ja pronominiinien esiintymiseen subjek-
teina. Artikkelini on osa väitöstutkimusta, jossa tavoitteena on tarkastella pronominiinien
vaihtelua myös kielenulkoisen kontekstin kuten referentin ominaisuuksien sekä puhujan
ja referentin tuttuuden osalta (Priiki tekeillä). Tutkimus on tehty kahden Turun yliopiston
tutkimushankkeen piirissä: Satakuntalaisuus puheessa (Sapu) ja Subjektin ilmaiseminen
suomessa ja muissa itämerensuomalaisissa kielissä (Subexpress).

Aiemman tutkimuksen perusteella olen valinnut tässä tarkasteltaviksi pronominiinien
vaihteluun mahdollisesti vaikuttaviksi ilmiöiksi lauseaseman ja subjektina esiintyvän pro-
nominin predikaattiverbin tyyppin. Lauseaseman suhteen hypoteesini on, että persoona-
pronomini *hän* esiintyisi aineistossa demonstratiivipronomineja useammin subjektina.
Hän-pronomini on vanhoista murreaineistoista havaittu, että sitä käytetään kertomuk-
sen päähenkilöstä (Laitinen 2005, 93), joka on luonnollisesti pysyvä ja jatkuva viittauksen
kohde ja siten tyypillinen pronominiinien viittauskohde (Helasvuo 2001b, 90). Keskeiset, jo
huomion kohteena olevat, referentit – jollaisiin pronominit yleensä viittaavat – taas toimi-
vat tyypillisesti lauseessaan subjektina (Chafe 1994, 82–86). Yleinen käsitys on, että per-
soonapronominit viittaavat keskeisempiin referentteihin kuin demonstratiivipronominit,
mutta kirjoitetussa suomessa pronominiinien *hän* ja *tämä* vaihteluun vaikuttaa tarkoitteen
keskeisyyden ja etualaisuuden lisäksi edellisen viittauksen lauseasema (Kaiser 2005; Var-
teva 1998). Tutkimukseni pohjautuu Ritva Lauryn (1997) ja Eeva-Leena Seppäsen (1998)
näkemys siinä, että kolmas persoona ei ole yhtenäinen kategoria. Etenkin pronominiinien
se luokittelu demonstratiivipronominiksi on mahdollista kyseenalaistaa (Seppänen 1998,
34–35).

Predikaattiverbeistä on tarkasteluun otettu puhumista ja referentin mielenliikkeitä
ilmaisevat verbit. Erilaisten verbien esiintymistä eri persoonissa tarkasteltaessa on aiem-
min todettu, että kolmannen persoonan predikaateista suurin osa on tilaa tai liikettä
ilmaisevia verbejä. Puheakti- ja kognitioverbejä niistä on vain pieni osa, selvästi vähem-
män kuin ensimmäisen ja toisen persoonan muodoista. (Helasvuo 2014.) Puhumista ja
mielenliikkeitä ilmaisevat predikaatit on valittu erityistarkasteluun myös siksi, että yksi
tutkittavista pronomineista, *hän*, toimii puhutussa suomessa logoforisena pronominiina
eli viittaamassa referoidussa lausumassa johtolauseessa mainittuun puhujaan. On ehdo-
tettu, että selvästi logoforisten asemien lisäksi *hän*-pronomini leviäisi referoiduista kat-
kelmista johtolauseisiin (Ylikahri 1996) ja muuten puhetilanteen osallistujaan viittaavaksi
(Laitinen 2005, 84) – siis puheaktiverbien subjektiksi. Maailman kielissä logoforiset pro-
nomininit toimivat aiemmin käytyjen keskustelujen raportoimisen lisäksi myös ajatusten,

tunteiden ja muiden mielenliikkeiden tulkinnessa (esim. Hagège 1974, 299), ja myös suomen *hän*-pronominilla on todettu sellaista käyttöä (Siitonen 2008; Priiki 2011).

Aluksi luvussa 2 esittelen tutkimuksessa käytettävät tilastomenetelmät ja luvussa 3 tarkasteltavan aineiston. Luvut 4–6 sisältävät aineiston analyysin. Tarkastelen ensin sitä, miten aineiston pronominisubjektien vaihteluun vaikuttavat aiemmassa tutkimuksessa merkitseviksi havaitut viittauskeinon virittyneisyys (*priming*) ja topiikin jatkuvuus (*topic continuity*). Virittyneisyydellä tarkoitan puhujien taipumusta käyttää keskustelussa samaa viittauskeinoa kuin samasta referentistä on edellä käytetty. Topiikin jatkuvuudella puolestaan tarkoitan sitä, että edellisen lauseen subjektilla on taipumus säilyä subjektina myös seuraavassa lauseessa. Luvussa 4 käsittelen myös sitä, miten viittauksen lauseasema vaikuttaa pronominivalintaan. Luvussa 5 vertaan aineiston henkilöviitteisiä kolmaspersoonaisia pronominisubjekteja aikaisemman tutkimuksen havaintoihin ensimmäisen ja toisen persoonan subjekteista sekä kolmannen persoonan subjekteista yleensä. Luvussa 6 tutkin, löytyykö eri pronominiin ja predikaattiverbin tyyppin välille yhteyksiä. Lopuksi luvussa 7 kokoan havainnot.

2. Menetelmät

Tilasto-ohjelmien käyttö kvantitatiivisen analyysin apuna on kielitieteessä vielä melko harvinaista verrattuna vaikkapa taloustieteeseen tai sosiologiaan (Gries 2009, 4). Ne ovat kuitenkin yleistymässä suomen kielenkin tutkimuksessa (esim. Arppe 2008; Ivaska 2014; Kurki 2005). Kvantitatiiviset menetelmät sinänsä ovat olleet tyyppillisiä kielen variaation tutkimukselle jo William Labovin (1963; 1966) varhaisista tutkimuksista alkaen, mutta usein muuttujien välisiä yhteyksiä selvitettiin yksi kerrallaan ristiintaulukoiden. Tällöin muuttujien keskinäinen suhde ja se, kuinka vahvaa minkäkin tekijän vaikutus on, jäivät havaitsematta. 1970-luvulta alkaen variaationtutkimuksessa on hyödynnetty erityisesti kielentutkimukseen kehitettyjä ohjelmistoja, jotka käyttävät logistista regressiota (esim. Kurki 2005; Pajusalu 1996; Rousseau–Sankoff 1978; Torres Cacoullous – Travis 2014; Walker 2010).

Tässä tutkimuksessa käytän menetelmänä päätöspuita, jotka toteutan SPSS-ohjelman luokittelevalla CHAID-puuanalyysillä. Luokittelevat tai päätöspuut (*classification tree*, *decision tree*) ovat yleisessä käytössä koneoppimisessa ja lääketieteessä. Niiden pääperiaate on sama kuin logistiseen regressioon perustuvissa menetelmissä: algoritmi laskee muuttujien yhdistelmästä mahdollisimman hyvin aineiston tilannetta vastaavan mallinnuksen. Merkittävin päätöspuuanalyysin etu on se, että puu tuo automaattisesti näkyviin selittävien muuttujien välisiä yhteyksiä, jolloin esiin voi tulla odottamattomiakin korrelaatioita. (Eddington 2010.) Päätöspuuanalyysille ei aiheuta ongelmia, vaikka aineistossa olisi pieniä tai tyhjiä soluja (Mendoza-Denton–Hay–Jannedy 2003, 128). Lisäksi puuanalyysin etuna on, että sen tulokset esitetään kuviona, joka on logistisen regression tuottamiin kerroinlukuihin verrattuna havainnollinen ja helppolukuinen. Puuanalyysin heikkoutena logistiseen regressioanalyysiin verrattuna taas on, että ensimmäisen haarautumisen

jälkeen tulevista muuttujista ei enää saada yleiskuvaa. Aineisto, jossa yhtä tarkasteltavaa varianttia on paljon enemmän kuin muita, on päätöspuuanalyysille haasteellinen siksi, että analyysi havaitsee erot vain hallitsevan variantin määrissä. Tällöin malli pystyy selittämään ainoastaan hallitsevan variantin, esimerkiksi tässä aineistossa yleisimmän *se*-pronominin esiintymistä, ja muiden varianttien vaihtelu jää varjoon. Ongelmia voidaan kuitenkin kiertää rajaamalla aineistoa ja analyysiin otettavia muuttujia edellisten tulosten perusteella ja tekemällä uusia puuanalyysjä.

Päätöspuuanalyysi käyttää rekursiivista luokittelua, jossa aineisto (*root node*) jaetaan vaiheittain kahteen tai useampaan osaan sen muuttujan mukaan, jota käyttäen tehty jako tuottaa suurimman eron ryhmien välille. Käyttämässäni analyysissä (CHAID, *Chi-Squared Automatic Interaction Detection*) puu haarautuu vain tilastollisesti merkitsevistä eroista ($p < 0,05$), ja jokaisessa haarautuvassa noodissa (*parent node*) tulee olla vähintään 50 esiintymää ja syntyvässä haarassa (*child node*) vähintään 20 esiintymää. CHAID-analyysi tuottaa ainakin pienehköstä aineistosta yksinkertaisia ja helppolukuisia puita, koska haarautumismahdollisuudet on rajattu tarkasti, ja lisäksi se mahdollistaa useamman kuin kahden haaran muodostumisen, jos merkitseviä eroja syntyy enemmän. Merkitsevyytensä lisäksi ohjelma tuottaa puumallin sopivuutta mittaavan Pearsonin khin neliö -testin arvon, joka on sitä suurempi, mitä paremmin malli sopii. Samoin ilmoitetaan prosenttiluku siitä, kuinka suuren osan aineiston esiintymistä kuvion perusteella voisi ennustaa oikein. (Lewis 2000; Magidson–Vermunt 2005.) Tästä laskelmasta ilmoitetaan myös keskivirhe (S).

Eri aineistojen tai aineiston osien välisiä eroja voidaan tarkastella myös perinteisemmällä menetelmällä, ristiintaulukoinnilla. Tässä tutkimuksessa hyödynnän ristiintaulukointia sellaisten ilmiöiden kuvaamiseen, joissa useiden muuttujien yhteydet eivät ole olennaisia tai joissa päätöspuuanalyysi ei pääse käsiksi harvinaisempiin variantteihin. Ristiintaulukoinneissa käytän tekijöiden välisen riippuvuuden vahvuuden kuvaamiseen sovitettuja standardoituja jäännöksiä (*adjusted standardized residuals*). Jäännös on odotuksenmukaisen esiintymämäärän eli tilanteen, jossa ryhmien välillä ei ole eroa muussa kuin otoskoossa, ja havaitun eli todellisen frekvenssin välinen erotus. Standardoimalla jäännökset voidaan verrata erikokoisia aineistoja tai aineiston osia toisiinsa. Standardoituja jäännöksiä tarkasteltaessa muuttujien välistä yhteyttä pidetään voimakkaana, kun standardoitu jäännös on pienempi kuin -2 tai suurempi kuin 2 .

3. Aineisto ja rajaus

Tutkimuksen aineistona on 19 Satakuntalaisuus puheessa -hankkeen (Sapu) osana vuosina 2009–2011 tallennettua keskustelunauhoitusta (kesto yhteensä n. 24 h) Kokemäeltä, Harjavallasta, Huittisista, Säkylästä ja Köyliöstä. Aineiston keskusteluissa mukana on 33 eri-ikäistä hankkeen informanttia. Keskusteluihin ottavat osaa myös aineiston nauhoittaneet suomen kielen opiskelijat, jotka ovat kotoisin keruualueelta ja nauhoittavat omaa tuttavapiiriään, mutta heidän tuottamiaan pronomineja ei ole poimittu kvantitatiiviseen

analyysiin mukaan. Nauhoitukset on valittu siten, että mukaan on otettu sellaiset vuonna 2011 Satakuntalaisuus puheessa -hankkeen aineistossa olleet mainituilta paikkakunnilta tehdyt nauhoitukset, joissa puhujia on useampia kuin kaksi.

Monenkeskiset keskustelut on valittu aineistoksi siksi, että ne ovat hankkeen aineistossa yleisesti ottaen keskustelumaisempia ja muistuttavat enemmän arkikeskustelua kuin vain kahden puhujan väliset keskustelut. Jälkimmäisissä vuorottelu nähdäkseni muuttuu helpommin haastattelumaiseksi etenkin, jos keskustelijat eivät ole kovin tuttuja keskenään. Tämän artikkelin tutkimuskysymykset on rajattu koskemaan vain viittaamista poissa puhetilanteesta oleviin henkilöihin, vaikka monenkeskisissä keskusteluissa on mahdollista viitata myös läsnä olevaan henkilöön kolmannessa persoonassa. Aineistosta on siis lähempään kvantitatiiviseen tarkasteluun valittu poissaolijaan viittaavat, välittömässä puheessa eli ei-logoforisessa asemassa esiintyvät pronominit, joita on 275 esiintymää. Saman pronominin eri varianttien eroja en tarkastele, joten *tämä-* ja *tää-*pronominit on niputettu yhteen samoin kuin *tuo-*, *tua-* ja *toi-*pronominit. Viitataan niihin jatkossa yleisimmillä varianteilla *tää* ja *toi*.

Määrällisen tarkastelun ulkopuolelle on rajattu logoforiset pronominit, jotka viittaavat referoidussa katkelmassa lausuman alkuperäiseen tuottajaan korvaten alkuperäisen lausuman ensimmäisen persoonan kolmannella persoonalla. Tässä tutkimuksessa logoforisiksi on katsottu ainoastaan selvästi referoivissa konteksteissa olevat pronominit (1) eli sellaiset, joissa referoitua lausumaa edeltää puheaktiverbin sisältävä johtolause (VISK § 1457).

- (1) ja **se sano** että **hänn**=ei tiänny mitenkä **hän** olis siher reakoinu [Sapu-188]

Rajauksen perusteena on se, että logoforisuus on selvästi *hän*-pronominiin liittyvä piirre, ja tarkasteltaessa pronominiinien vaihteluun vaikuttavia tekijöitä luokittelevalla puuanalyysillä pronominin logoforinen asema selittää parhaiten *hän*-pronominin esiintymistä. Tämän artikkelin aineistona olevien nauhoitusten *hän*-pronomineista noin 31 % esiintyy selvästi logoforisissa yhteyksissä. Logoforisenakaan *hän*-pronominin käyttö ei ole täysin systemaattista (VISK § 1470), mutta variaatiota on niin vähän, että logoforisessa asemassa esiintyviä pronomineja pitää tarkastella muusta vaihtelusta erillään. Tarkasteltavissa nauhoituksissa selvästi logoforisissa asemassa esiintyvistä pronomineista noin 95 % on *hän*-pronomineja ja monilla puhujilla referoinneissa esiintyy täysin vaihtelematon *hän*.

Läsnäolijaan viittaaviksi tulkitut pronominit on rajattu pois, koska pronominiinien *hän* ja *se* vaihteluun referentin läsnäolo vaikuttaa luokittelevan puuanalyysin mukaan enemmän kuin tässä artikkelissa tarkasteltavat ilmiöt: *hän-* ja *se-*pronominiinien vaihtelussa referentin läsnäolo on tärkein muuttuja heti logoforisuuden jälkeen. Näin ollen läsnä ja poissa puhetilanteesta oleviin referentteihin viittaamista pitää tarkastella erikseen, ja läsnäolijaan viittaamista olenkin tarkastellut toisaalla osittain saman aineiston pohjalta (Priiki 2012). Läsnäolijaan kohdistuvia viittauksia tutkittaessa olisi tarpeen myös osoittavien eleiden sekä katseen tarkastelu (Seppänen 1998, 153–206), mikä tämän tutkimuksen aineistosta

ei videokuvan puuttuessa ole mahdollista. Läsä nauhoitustilanteessa olevat henkilöt on pystytty määrittelemään litteraatteihin kirjattujen ja omien, hankkeessa työskennellessäni saamieni tietojen perusteella.

Toistetut pronominit on laskettu kukin omaksi esiintymäkseen, mikäli pronomini on lausuttu kokonaan. Mikäli predikaattiverbiä ei ole toistettu, subjektiksi on koodattu vain predikaattiverbiä lähimpänä esiintyvä pronomini. Subjekteiksi on aineistossa luokiteltu nominatiivisubjektien lisäksi *Ison suomen kieliopin* (VISK § 457, 910, 920) määrittelyä noudattaen myös genetiivisubjektit (2).

- (2) siin=oli yks ainut vuorosana kun **sem piti sanoo** @todella@ [Sapu-209]

Selviä genetiivisubjekteja on aineistossa 18 (8 *hän*, 10 *se*). Lisäksi kahdesta *se*-pronominista on mahdotonta päätellä, onko nesessiiviverbin subjektina genetiivi, josta loppu-*n* on kadonnut, vai nominatiivi, mikä tekee myös pronominin referentistä tulkinnanvaraisen (3). Esimerkin 3 tapaus on mahdollista tulkita siten, että *se* ei viittaisikaan henkilöön vaan olisi epäreferentiaalinen, kuten lauseessa *se on sit lounas tiedossa* (VISK § 915). Tulkinnanvaraisuutensa vuoksi kaksi epäselvää genetiivisubjektia on rajattu aineiston ulkopuolelle.

- (3) se lähti sitten sinnek ku se saa (.) melkein=ei Huittisissa mittään sille osat tehä nin **se** aina **täytyy** sitten tonnep Porriim **mennä** [Sapu-202]

Predikaattiverbien luokittelu puheaktiverbeiksi ja kognitio- ja emootioverbeiksi on tehty Anneli Pajusen (2001, 56) jaottelun pohjalta. Pajunen jakaa verbit ensin propositioargumenttien mahdollisuuden perusteella kahtia. Propositioargumentin sallivat verbit jakautuvat edelleen kolmeen alaluokkaan: psykologista tilaa tai prosessia kuvaavat verbit, aistihavaintoverbit sekä puheaktia ja muuta kielellistä kommunikaatiota ilmaisevat verbit. Tässä tutkimuksessa käytän Pajusen luokittelun psykologista tilaa tai prosessia kuvaavista verbeistä nimitystä kognitio- ja emootioverbit, vaikka luokkaan kuuluvat mielenliikkeitä ja tunteita kuvaavien verbien lisäksi myös arviointia ja kykyä ilmaisevat verbit, kuten *jak-saa*, *osata* ja *voida*. Puheaktiverbien luokka puolestaan sisältää kommunikaatioverbeistä vain suullisen kommunikaation muodot, eli Pajusen luokittelusta poiketen siitä on jätetty pois muun kielellisen kommunikaation verbit, kuten *lukea* ja *kirjoittaa*. Olen siis valinnut tarkasteluun vain aiemman tutkimuksen valossa pronominiin vaihteluun todennäköisimmin vaikuttavat verbiluokat ja niputtanut loput verbit yhteen luokaksi muut verbit. Ratkaisua perustelen sillä, että tarkemmalla koodauksella eri ryhmiä tulisi kovin paljon ja aineiston osajoukoista tulisi liian pieniä tilastolliseen analyysiin. Lisäksi puheaktiverbien luokasta on lähemmässä tarkastelussa erotettu omaksi ryhmäkseen kaksi yleisintä verbiä, *puhua* ja *sanoa*, koska niiden esiintymiä on niin paljon, että ne muuten dominoisivat koko puheaktiverbien luokkaa.

Sekä puheaktiverbien että kognitio- ja emootioverbien määrittely pohjautuu verbien merkitykseen ja nimenomaan siihen tulkintaan, minkä verbi saa käyttökontekstissaan. Näin ollen kognitio- ja emootioverbien luokassa ovat myös verbit *jännittää* 'hermoilla', *väsyä* 'kyllästyä' ja *jäätyä* 'unohtaa vuorosana'. Puheaktiverbeiksi taas on luokiteltu

varsinaisten puhumis- ja sanomisverbien lisäksi *olla*-verbi silloin, kun sitä käytetään referoidun lausuman johtolauseessa (4).

- (4) Pekko oli silloin ku meil tuli toi kolmas kissa ni mää sanoin et @meil (.) eii tuu enää kissaa@ ja sit **se oli et joo joo** ku se oli semmoneh hylätty [Sapu-167]

Lisäksi puheaktiverbeiksi on katsottu verbit *soittaa* ja *soitella* silloin, kun niiden merkitys on selvästi 'soittaa puhelimella' tai 'sanoa puhelimessa' sekä verbit *itkeä* ja *nauraa* silloin, kun voidaan päätellä, että on tuotettu sanallinen viesti (vrt. Pajunen 2001, 281), sekä *vääntää* ja *vetää* silloin, kun kuvataan henkilön puhetapaa.

4. Subjektin virittyneisyys ja jatkuvuus aineistossa

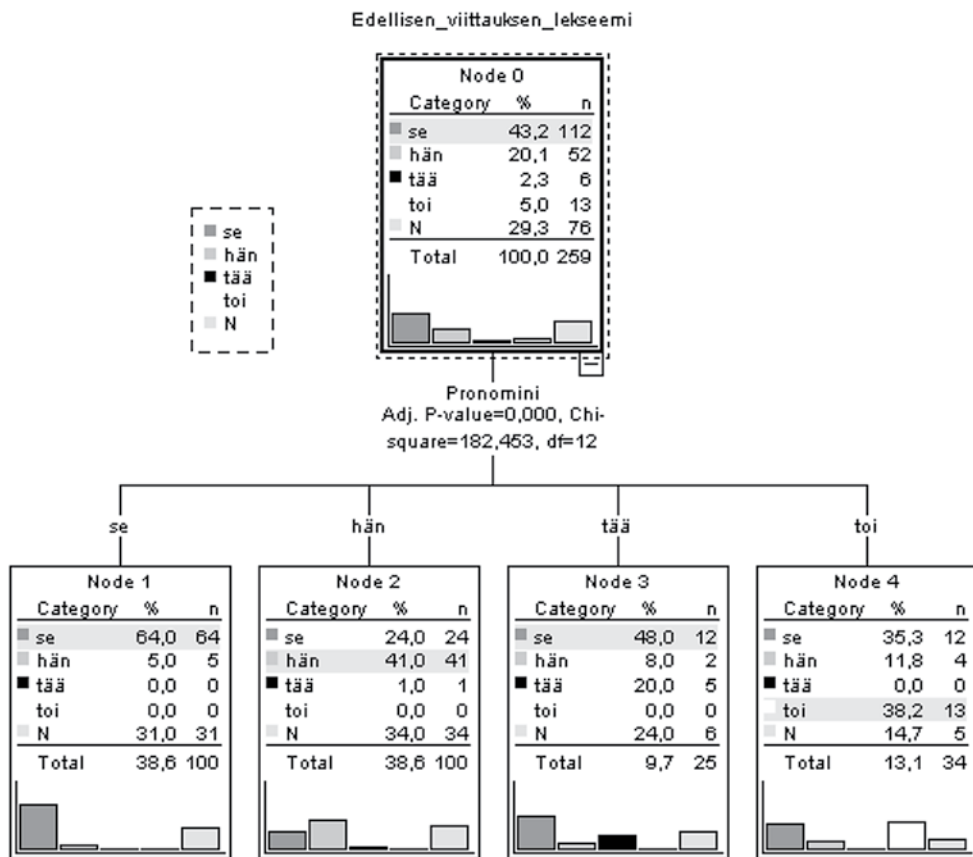
Subjektin ilmaisemiseen vaikuttaviksi tekijöiksi on laajasti eri kieliä tutkittaessa havaittu keskustelun koheesion ylläpito (*discourse cohesion*), viittaushohteen saavutettavuus (*referent accessibility*) sekä se, mitä varianttia samassa keskustelussa edellä on käytetty – ilmiö, jota tässä artikkelissa nimitän virittyneisyydeksi (*priming*). Kuten edellä totesin, aiempi tutkimus on keskittynyt pronominisubjektin ja nollasubjektin vaihteluun, mutta tässä tarkastelen, onko samoilla tekijöillä yhteyttä eri pronominiin vaihteluun.

Tämän tutkimuksen aineistosta on luokiteltu omaksi ryhmäkseen anaforiset pronominesiiintymät. Pronominit, joita edeltävää viittausta ei ole voitu määrittellä esimerkiksi sen takia, että ne ovat tarkoitteensa ensimmäisiä mainintoja keskustelussa, on tässä kohdin rajattu analyysin ulkopuolelle. Kustakin anaforisesta pronominesiiintymästä on koodattu tietokantaan, onko sitä edeltävä samaviitteinen sana *se*, *hän*, *tää* tai *toi* vai substantiivilauseke (luokka N), esimerkiksi sukulaistermi tai erisnimi. Logoforiset pronominit ja muina kuin subjekteina toimivat pronominit, jotka on aineiston kvantitatiivisesta tarkastelusta jätetty pois, on otettu edeltävinä viittauksina huomioon siltä varalta, että esimerkiksi logoforinen *hän* voi virittää seuraavat, ei-logoforiset viittaukset käyttämään *hän*-pronominia². Tietokantaan on merkitty myös se, toimiiko edellinen viittaus subjektina vai muussa lauseasemassa. Analyysiin on tässä kohdin otettu *se*- ja *hän*-pronominiin osuudesta aineistossa kumpaakin pronominia sadan esiintymän satunnaisotos, jotta niiden suuri määrä verrattuna *tää*- ja *toi*-pronomineihin ei estäisi päätöspuualgoritmia löytämästä harvinaisempien pronominiin eroja.

Tarkasteltavien kolmaspersoonaisen pronominiin vaihtelussa erittäin merkitseväksi tekijäksi osoittautuu odotuksenmukaisesti virittyneisyys: aineistossa esiintyvä pronomini on tilastollisesti merkitsevästi suuremmalla todennäköisyydellä sama kuin edellä samasta referentistä käytetty pronomini kuin muu sana. Kuviossa 1 selitettävänä muuttujana on aineistosta poimitussa otoksessa pronomineja edeltävä samaviitteinen sana ja sitä

2 Tästä syystä artikkelin esimerkeissä on myös sellaisia pronominesiiintymiä, joita ei ole laskettu määrälliseen analyysiin mukaan.

selittävänä muuttujana kolmaspersoonainen yksinään esiintyvä pronomini. Edeltävälle lekseemille ja käytetylle pronomiinille löytyy tilastollisesti merkitsevä yhteys. Kuvion 1 puumalli selittää edeltävistä viittauksista oikein 67,9 % *se*-pronomineista, 78,8 % *hän*-pronomineista ja kaikki otoksen 13 *toi*-pronominia. Edeltävinä viittauksina toimivia *tää*-pronomineja ja substantiivilausekkeita malli ei pysty ennustamaan. Kaikista esiintymistä selitysprosentti on 50,2 % ($S = 0,031$).

Kuvio 1. Kolmaspersoonaisen pronominin ja edellisen viittauksen lekseimin yhteys. Selittävät muuttujat analysissä: pronomini (merkitsevä) ja edellisen viittauksen lauseasema (ei merkitsevä).

Kuvion 1 noodi 0 ilmaisee edeltävien viittauksien osuuksia otoksessa, johon on valittu aineistosta satunnaisotannalla 100 *se*-pronominia (noodi 1) ja 100 *hän*-pronominia (noodi 2). Sellaisia *tää*- ja *toi*-pronomineja, joille on mahdollista määrittää edeltävä viittaus, on aineistossa vain 25 *tää*-esiintymää (noodi 3) ja 34 *toi*-esiintymää (noodi 4). Ne

ovat siis kaikki mukana analyysissä. Kaikkien tarkasteltavien pronomien edeltävien viittausten jakaumien välille löytyy merkitseviä eroja: noodista 1 nähdään, että aineistosta poimitussa otoksessa 64 %:a *se*-pronomineista edeltää samaviitteinen *se*. *Hän*-pronominia puolestaan edeltää *hän* 94 %:ssa (noodi 2) ja *toi*-pronominia *toi* 38 %:ssa esiintymistä (noodi 4).

Tää eroaa muista tarkastelluista pronomineista, sillä sen kohdalla tavallisin edellinen viittaus on *tää*-pronominin sijaan *se* (noodi 3). Noodin 3 taulukosta kuitenkin nähdään, että virittyneisyys vaikuttaa *tää*-pronominiinkin, vaikka pienestä esiintymämäärästä ei tilastollisesti merkitsevää yhteyttä löydykään. *Tää*-viittauksia on toisen *tää*-pronominin edellä 5 esiintymää, kun taas *se*- ja *toi*-pronomien (noodit 1 ja 4) edellä niitä ei ole yhtään ja *hän*-pronominin edellä vain yksi (noodi 2). Se, että *tää*-pronominin kohdalla virittyneisyys näyttäisi olevan heikompaa kuin muilla tarkastelluilla pronomineilla, on samansuuntainen sen kirjoitetusta kielestä tehdyn havainnon kanssa, että henkilöviitteinen *tämä* ei yleensä ketjutu peräkkäisissä lauseissa siten, kuin pronomineilla *se* tai *hän* on tapana (Varteva 1998). Marja Etelämäki (2006, 59) esittää *tämä*-pronominin ketjuuntumattomuudelle selitykseksi sen, että *tämä*-pronominia käytettäessä referentti tai meneillään oleva toiminta saa aina uuden tulkinnan. Tulkinnan täsmentyminen vaikuttaisi kuitenkin sopivan paremmin selitykseksi abstrakteihin tarkoitteisiin viittaamiselle kuin tässä käsitellyille pronomineille, joilla referenttinä on henkilö.

Edellisen viittauksen lauseasemalle ja sille, mitä pronominia seuraavassa viittauksessa käytetään, ei löydy päätöspuuanalyysissä tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Näin ollen kirjakielen normille, jonka mukaan edellisen lauseen henkilösubjektiin viittaa *hän* mutta muussa lauseasemassa olevaan henkilötarkoitteeseen *tämä*, ei tämän tutkimuksen puhekielisestä aineistosta löydy tukea. Tulos saattaa kuitenkin johtua *tää*-viittausten vähäisyydestä aineistossa.

Edellisen viittauksen lauseasema vaikuttaa kuitenkin siihen, onko sitä seuraava tarkasteltava pronomini lauseessaan subjektina vai muussa asemassa. Subjektiasemassa olevaa pronomini viittausta edeltää aineistossa subjektina toimiva viittaus 62 %:ssa aineiston esiintymistä. Esimerkissä 5 siis pronomini vaihtuu *se*-pronominista välillä logoforiseen *hän*-pronominiin, mutta viittaus säilyy subjektina. Muussa lauseasemassa olevan pronomini viittauksen edellinen maininta puolestaan on edellisen lauseen subjektiksi 49 %:ssa esiintymistä³. Esimerkissä 6 siis pronomini säilyy samana mutta viittauksen lauseasema ei. Näin ollen keskeisen, subjektina toimivan referentin taipumus säilyä subjektina näkyy tässäkin aineistossa.

- (5) kerran kum mä meni Tur(k)ku silmälääkärille (.) onk siit nyn neljä vuatta ni **se sano** et sull=on nyt niim paljo huanontunu et **häl lähettää** mut Poriin (.) tutkimuksiin et mist se johtuu. ja **se lähetti** sit Porin lähetteen.
[Sapu-210]

3 Ero on tilastollisesti merkitsevä Pearsonin riippumattomien otosten khin neliö -testin mukaan ($\chi^2 = 45,292$; $df = 2$; $p < 0,001$).

- (6) Erja: Raumal ain ja (.) kerrav vuades **hän** käy lääkäris.
Kaija: koska **hänel** on se sitte todettu ensin. [Sapu-210]

Aineiston pronomineista suurin osa, 70 %, toimii lauseessaan subjektina. Kaakkois-Satakunnan puhekielessä kolmaspersoonaisilla pronomineilla on kuitenkin toisistaan poikkeavia taipumuksia esiintyä subjektiasemassa. Tarkastelen pronominiin lauseasemia ristiintaulukoinnilla taulukossa 1. Taulukossa on lihavoitu standardoitujen jäännösten perusteella merkitsevät yhteydet.

Taulukko 1. Se, hän, tää ja toi subjekteina.⁴

			Pronomini				Yht.
			<i>se</i>	<i>hän</i>	<i>tää</i>	<i>toi</i>	
Lauseasema	muu	N	669	109	21	25	824
		pronominin esiintymistä	29,4 %	28,8 %	47,7 %	46,3 %	29,9 %
		standardoitu jäännös	-1,4	-0,5	2,6	2,7	
subjekti		N	1609	270	23	29	1931
		pronominin esiintymistä	70,6 %	71,2 %	52,3 %	53,7 %	70,1 %
		standardoitu jäännös	1,4	0,5	-2,6	-2,7	
Yhteensä		N	2278	379	44	54	2755
		pronominin esiintymistä	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Taulukosta 1 selviää, että kustakin tarkasteltavasta henkilöviitteisestä pronominista yli puolet esiintymistä toimii aineistossa subjektina. *Tää*- ja *toi*-pronominiin esiintymissä subjektien osuus on kuitenkin selvästi pienempi (52,3 % ja 53,7 %) kuin *se*- ja *hän*-pronomineilla (70,6 % ja 71,2 %). *Tää*- ja *toi*-pronominiin kohdalla standardoidut jäännökset -2,6 ja -2,7 osoittavat tilastollisesti merkitsevää negatiivista korrelaatiota subjektiaseman kanssa. Havainto on samansuuntainen sen Etelämäen (2006, 39) havainnon kanssa, että demonstratiivipronomineista *se* esiintyy *tämä*- ja *tuo*-pronomineja useammin lausuman teemapaikalla – neutraalissa sanajärjestyksessä *hän* teemapaikalla monikäyttöisissä lause-tyypeissä on subjekti (VISK § 891).

⁴ Ero on tilastollisesti merkitsevää Pearsonin riippumattomien otosten khin neliö -testin mukaan ($\chi^2 = 14,138$; $df = 3$; $p = 0,003$).

5. Kolmannen persoonan henkilöviitteiset pronominit verrattuina ensimmäiseen ja toiseen persoonaan

Marja-Liisa Helasvuo (2014) toteaa, että puheakti- ja kognitioverbejä käytetään kolmannessa persoonassa selvästi ensimmäistä ja toista persoonaa harvemmin. Eroa näyttää selittävän se, että kolmannen persoonan subjektin referenteistä suuri osa on muita kuin inhimillisiä toimijoita, kun taas ensimmäisessä ja toisessa persoonassa subjektina on ihminen, puhumaan ja ajattelemaan kykenevä olento, ja puhetilanteen läsnäolija.

Taulukossa 2 on kuvattu rinnakkain Helasvuon (2014) aineiston kognitio- ja puheaktiverbien osuudet ensimmäisen, toisen ja kolmannen persoonan verbimuodoista sekä tämän artikkelin aineiston henkilöviitteisten kolmaspersoonaisen pronominin predikaatteina toimivat vastaavat verbit. Taulukosta 2 on nähtävissä, että tämän tutkimuksen aineistossa henkilöviitteisyys lisää kummankin tarkasteltavan verbityypin esiintymistä predikaattina verrattuna Helasvuon (2014) tutkimuksen aineistoon: kaikista kolmaspersoonaisista predikaateista kognitio- tai emotioverbejä on 5,6 % ja 8,3 % (Helasvuon aineistossa), henkilöviitteisten pronominisubjektien predikaateista 8,3 % ja 17,0 % (tämän artikkelin aineistossa). Erityisen suuri ero on puheaktiverbien osuudessa, jossa nousua on yli kahdeksan prosenttiyksikköä. Niiden kohdalla standardoitu jäännös (9,1) osoittaa paljon vahvempaa positiivista riippuvuutta verbityypin ja subjektityypin välillä kuin ensimmäisen (0,5) ja toisen persoonan kohdalla (2,2).

Taulukko 2. Henkilöviitteiset puheaktiverbien sekä kognitio- ja emotioverbien pronominisubjektit verrattuna kolmannen persoonan subjekteihin yleensä sekä ensimmäisen ja toisen persoonan subjektihin.⁵ (Vertailuaineistona Helasvuo 2014.)

hlöviitt. y. 3. p. pron.subj.			Helasvuo (2014)		
			y. 3. p. subj.	y. 2. p. subj.	y. 1. p. subj.
kognitio- tai emotioverbi	esiintymiä	161	252	110	565
	% aineiston predikaateista	8,3 %	5,6 %	18,3 %	31,5 %
	standardoitu jäännös	-6,0	-19,6	4,6	27,7
puheaktiverbi	esiintymiä	329	373	84	208
	% aineiston predikaateista	17,0 %	8,3 %	14,0 %	11,6 %
	standardoitu jäännös	9,1	-9,0	2,2	0,5
muu verbi	esiintymiä	1441	3879	408	1020
	% aineiston predikaateista	74,8 %	86,1 %	67,8 %	56,9 %
	standardoitu jäännös	-2,1	21,9	-5,2	-21,8
yhteensä	esiintymiä	1931	4504	602	1793

5 Ero aineistojen välillä on tilastollisesti merkitsevä Pearsonin riippumattomien otosten khin neliö-testin mukaan ($\chi^2 = 991,960$; $df = 6$; $p < 0,001$).

Myös kognitio- ja emotioverbejä on henkilöviitteisten pronominisubjektien predikaatteina enemmän (8,3 %, tämän artikkelin aineisto) kuin kolmannessa persoonassa yleensä (5,6 %, Helasvuon aineisto). Henkilöviitteisten pronominisubjektien puheakti- ja kognitio- tai emotioverbipredikaattien yleisyys ei kuitenkaan yllä lähellekään ensimmäisen ja toisen persoonan muotojen tilannetta, sillä Helasvuon (2014) tuloksissa kognitio- ja emotioverbejä on toisen persoonan muodoista 18,3 % ja ensimmäisen persoonan muodoista peräti 31,5 %.

Kolmannessa persoonassa esiintyy myös eri verbilekseemejä kuin ensimmäisessä ja toisessa persoonassa. Helasvuon (2014) aineiston yleisimmät kognitio- ja emotioverbit ovat *ajatella*, *haluta*, *luulla*, *muistaa* ja *tietää*. Niistä vain 16 % esiintyy kolmannessa persoonassa, vaikka kolmannen persoonan verbimuotoja yleisesti ottaen on aineistossa enemmän kuin ensimmäisen ja toisen persoonan muotoja. (Mts. 69.) Kuten mainittua, kolmannen persoonan verbimuodot ovat Helasvuon (2014) aineistossa valtaosin tila- tai liikeverbejä, ja koska artikkeli keskittyy ensimmäisen ja toisen persoonan muotoihin, kolmannessa persoonassa yleisimpiä kognitio- ja emotioverbejä ei ole listattu. Tämän artikkelin aineistossa henkilöviitteisten kolmaspersoonaisen pronominisubjektien predikaatteina yleisimmät kognitio- ja emotioverbit ovat *osata*, *meinata* 'aikoa, tarkoittaa', *pelätä*, *tykätä* ja *voida*. Näiden kahden aineiston vertailun perusteella yleisimmät mielenliikkeitä ilmaisevat verbit ovat siis kolmannessa persoonassa eri lekseemejä kuin ensimmäisessä ja toisessa persoonassa.

Toisin kuin aikaisempien tutkimusten (esim. Helasvuon 2014) mukaan ensimmäisessä ja toisessa persoonassa, kolmannessa persoonassa ei ainakaan tässä aineistossa esiinny tietyn pronominin ja kognitio- tai emotioverbin kiteymiä. Mikään verbeistä ei ole niin yleinen, että kiteytymistä tapahtuisi, sillä aineiston viittä yleisintä kognitio- ja emotioverbiä on kutakin vain 9 tai 8 esiintymää koko ryhmän 161 verbistä. Kaikkiaan eri lekseemejä aineiston kognitio- ja emotioverbien joukossa on 56.

Puheaktiverbien kanssa tilanne kuitenkin on toinen. Siinä luokassa eri lekseemejä esiintyy 33 eli selvästi vähemmän kuin kognitio- ja emotioverbeissä, vaikka puheaktiverbien esiintymä on kognitio- ja emotioverbeihin verrattuna noin kaksinkertaisesti. Puheaktiverbien luokkaa dominoivat merkitykseltään neutraalit referoimisverbit *sanoa* ja *puhua*. *Sanoa*-verbillä on peräti 185 esiintymää – 56,2 % aineiston puheaktiverbeistä – ja *puhua*-verbillä 38 eli 11,6 %. Seuraavassa luvussa tarkastelen, miten kolmannen persoonan eri pronominit jakautuvat tarkasteltavien verbityyppien ja yleisimpien verbilekseemien subjekteina.

6. Pronominisubjekti ja predikaatin verbityyppi

Aineiston kolmaspersoonaisen pronominisubjektien predikaattiverbit on jaoteltu luokkiin kognitio- tai emotioverbi, *sanoa*, *puhua*, muu puheaktiverbi ja muu verbi. Aineistossa poissaolijaan viittaavien ei-logoforisten kolmaspersoonaisen pronominin predikaatteina esiintyy 329 puheaktiverbiä ja 161 kognitio- ja emotioverbiä. Puheaktiverbejä

on aineiston pronominiinien predikaateista 17,0 % ja kognitio- ja emotioverbejä 8,3 % (ks. edellä taulukko 2).

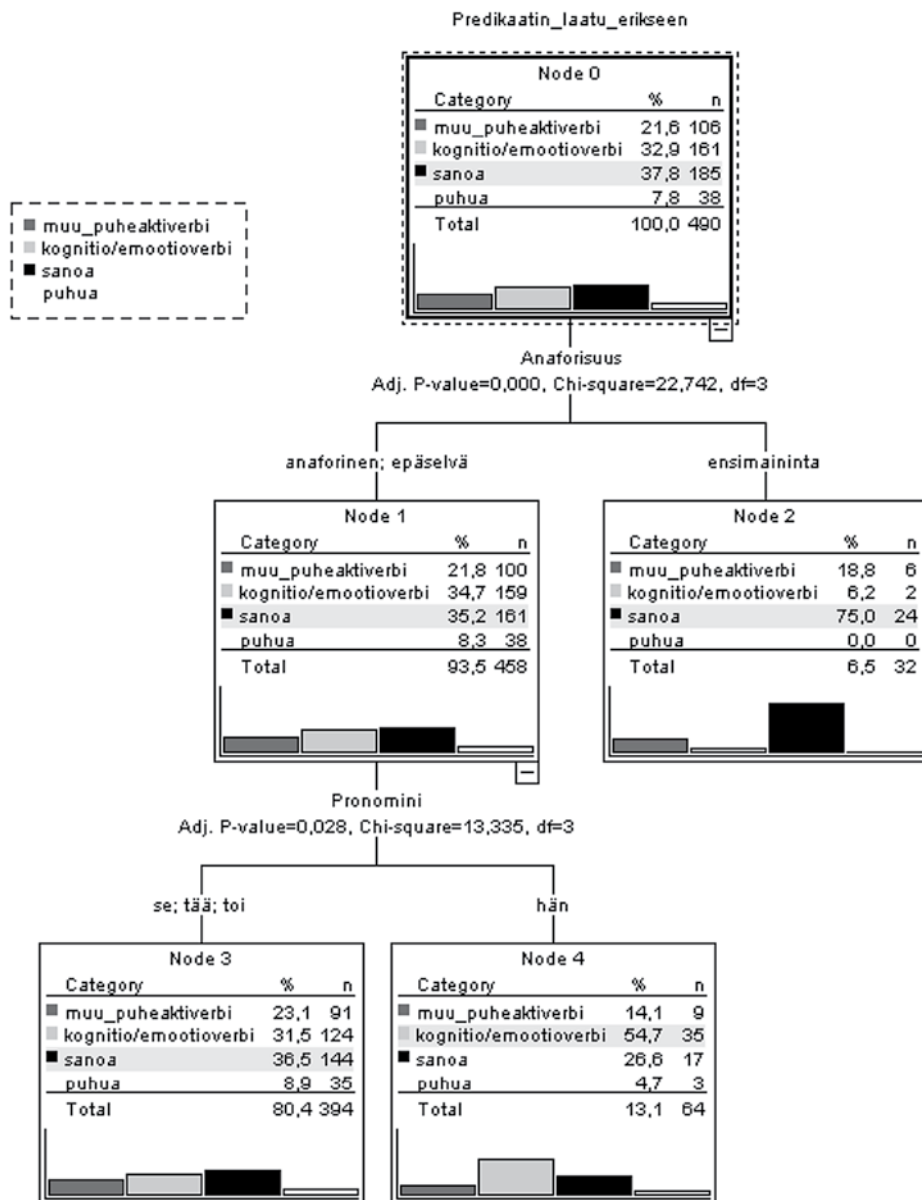
Suurin osa predikaateista (74,6 %) on siis muita verbejä, ja tämä sekalainen verbi-luokka hallitsee puuanalyysiiä niin, ettei malli pysty ennustamaan muiden tarkasteltavien verbi-luokkien esiintymistä. Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavimpia ovat kuitenkin juuri ne pienemmät ryhmät eli puheakti- ja kognitioverbit. Tästä syystä olen rajannut aineistoa siten, että kuvion 2 puuanalyysissä tarkastellaan vain puheakti- ja kognitio- tai emotioverbien esiintymistä pronominiinien predikaatteina ja muut verbit on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Tällä rajauksella verbeistä yleisin on muista puheaktiverbeistä erilleen luokiteltu *sanoa*, jolla on 185 esiintymää (noodi 0). Myös toiseksi yleisin puheaktiverbi *puhua* on erotettu muista puheaktiverbeistä.

Pronomini-muuttujan lisäksi analyysissä on mukana viittauksen anaforisuus. Anaforisuus-muuttujalla on kolme luokkaa: tarkasteltava pronomini voi olla joko anaforinen, eli samaan tarkoitteeseen viitataan keskustelussa edellä joko pronominiilla tai substantiivilausekkeella, tai se voi olla tarkoitteensa ensimmäinen eli edeltävää viittausta ei ole (pronominiensimaininnoista ks. Laury 1994, 2005). Jos määrittely on jostain syystä ongelmallista, koska viittaus on esimerkiksi kaksitulkintainen, pronomini on koodattu luokkaan epäselvä. Epäselviä tapauksia on tähän analyysiin rajatussa osa-aineistossa kolme.

Analyyssä pronominiille ja sen anaforisuudelle löytyy yhteys predikaattiverbin tyyppiin. Kuvion 2 puuanalyysi pystyy selittämään 90,8 % *sanoa*-verbin esiintymistä ja 21,7 % kognitio- ja emotioverbien esiintymistä aineistossa. *Puhua*-verbin ja muiden puheaktiverbien esiintymistä se ei pysty selittämään. Kaikista esiintymistä selitysprosentti jää 41,4 %:iin ($S = 0,022$).

Kolmaspersoonaisen pronominiinien anaforisuus vaikuttaa tarkasteltavien verbien esiintymiseen pronominiinien lekseemiä enemmän. Tämä näkyy kuviossa 2 siitä, että puu haarahtuu ensin anaforisuus-muuttujan mukaan. Tilastollisesti merkitsevä ero ($p < 0,001$, $\chi^2 = 22,742$) anaforisten ja ensimmäintöjen välillä on siinä, että ensimmäintöna toimivat pronominit saavat useammin predikaatikseen *sanoa*-verbin. Kun luokka muut verbit on rajattu tarkastelun ulkopuolelle, ensimmäintöna toimivien pronominiinien puheakti-, kognitio- tai emotiopredikaateista kolme neljäsosaa eli 75 % on *sanoa*-verbin esiintymiä (noodi 2). *Sanoa*-verbit ovat yleisimpiä predikaatteja anaforistenkin esiintymien joukossa (35,2 %, 161 esiintymää), mutta kognitio- ja emotioverbejä on vain kaksi esiintymää vähemmän (34,7 %, 159 esiintymää) (noodi 1).

Uusi henkilöreferentti voidaan siis tuoda keskusteluun subjektina toimivalla pronominiensimaininnalla, joka saa predikaatikseen *sanoa*-verbin, kuten esimerkissä (7). Esimerkkikatkelmassa vanhusten hoitajana työskentelevä Seija kertoo työpaikallaan sattuneesta välikohtauksesta. Puheenaiheena on hauskan lausahduksen sanonut vanhus, mutta katkelman loppupuolella Seija viittaa *se*-pronominiilla myös työkaveriinsa referoidessaan tämän kommenttia seuraavasti: *se sano että hänn=ei tiänny mitenkä hän olis siiher reakoinu*. Ainoastaan kontekstin perusteella voidaan päätellä, että sanoja on työkaveri eikä edellä kertomuksen päähenkilönä esiintynyt *yks mummu*. Työkaverin tarkempi tunnistettavuus

Kuvio 2. Predikaatin verbityypin ja kolmaspersoonaisen henkilöviitteisen pronominin yhteys. Selittävät muuttujat analyysissä: anaforisuus (merkitsevä), pronomini (merkitsevä).

ei ole kertomuksen kannalta olennaista eikä häneen viitata enää myöhemmin. Tämä on linjassa Lauryn (1994) *se*-ensimmäinnoista tekemien havaintojen kanssa.

- (7) Seija: on niinku meitillä yks mummu sanoo että painup
 pois suurisilmänen=*apina*. [nauraa]
 Ville: (kui se sillai)?
 Seija: [nauraen] no (.) se oli (.)
 Veli: (suurisilmäinen *apina*)
 Seija: se oli vihanenku häntä mentiin (.) herätettiin. [nauraa] (--) (.) siä
 kuulev voi tulla (.) ja **se sano** että hänn=*ei* tiänny mitenkä hän olis
 siiher reakoinu *ku* [nauraa]
 nauh.: s- suuri(silmäne) (.) *ap*(ina). [Sapu-188]

Kuvion 2 analyysissä anaforiset esiintymät jakautuvat vielä kahteen ryhmään, joiden välillä on tilastollisesti merkitsevä ero ($p = 0,028$, $\chi^2 = 13,335$). Anaforinen *hän* saa predikaatikseen demonstratiivipronomineja (noodi 3) vähemmän puheaktiverbejä ja enemmän kognitio- ja emotioverbejä (noodi 4). Tämä on odotuksenmukaista aikaisempien tutkimusten perusteella, sillä *hän*-pronominia on esitetty käytettävän referentin tunteiden ja mielenliikkeiden tulkinnassa (Seppänen 1998; Siitonen 2008). Tämä havainto saa nyt myös kvantitatiivista tukea. Kaakkoissatakuntalaisessa nykypuhekielessä *hän*-pronominin logoforisuus ei siis leviä vaikuttamaan johtolauseen subjektipronominin valintaan, kuten Ylikahri (1996) on Siikaisten murteesta esittänyt, mikä näkyisi *hän*-pronominin yleisyytenä puheaktia ilmaisevien verbien subjektina. Ei-referoiva tunteiden ja mielenliikkeiden tulkintakin voidaan kuitenkin nähdä logoforisen tehtävän laajentumana.

Selvännän yleiskuvaa pronominiin vaihtelusta ja sen yhteydestä predikaattiverbin tyyppiin ristiintaulukoinnilla (taulukko 3). Taulukossa on lihavoitu standardoitujen jäännösten perusteella merkitsevät yhteydet (jäännös suurempi kuin 2 tai pienempi kuin -2). Taulukosta 3 nähdään, että *hän*-pronominin ja kognitio- tai emotioverbipredikaatin yhteys on koko aineistossakin tilastollisesti merkitsevä. Standardoitu jäännös 3,2 osoittaa vahvaa positiivista riippuvuutta. Vastaavasti *se*-pronominin ja kognitio- tai emotioverbipredikaatin välillä on merkitsevä negatiivinen yhteys (jäännös -2,2).

Puheaktiverbien ja *hän*-pronominiin negatiivinen korrelaatio yllättää. Aiemman tutkimuksen perusteella odotuksena oli, että *hän*-pronominia käytettäisiin referoitavan puhetilanteen osallistujasta logoforisen aseman lisäksi johtolauseissa, jolloin se esiintyisi muita pronomineja useammin puheaktiverbin subjektina. Standardoitu jäännös -2,8 osoittaa kuitenkin vahvaa negatiivista yhteyttä, eli vastoin odotuksia *hän* toimiikin puheaktiverbin subjektina muita tarkasteltuja pronomineja harvemmin.

Tilastollisen analyysin perusteella *hän*-pronominia käytetään siis tyypillisesti kognitio- tai emotioverbillä tapahtuvassa referentin mielenliikkeiden tulkinnassa. Esimerkissä (8) Anna kertoo avopuolionsa viihtyvän mummonsa synnyinkodissa maalla ja tulkitsee miehen mielenliikkeitä verbillä *tykätä*, jonka subjektina on *hän*. Katkelmassa Janipekkaan viitataan ensin substantiivilausekkeella, sitten kahdesti pronomiinilla *hän* ja lopuksi vielä pronomiinilla *se*. *Hän*-viittausten ja *se*-viittauksen välillä voi nähdä kontrastin siinä,

Taulukko 3. Henkilöviitteiset kolmaspersoonaiset pronominit ja predikaattiverbin tyyppi.⁶

Verbin tyyppi		Henkilöviitteinen pronomini				Yhteensä
		<i>se</i>	<i>hän</i>	<i>tää</i>	<i>toi</i>	
muu verbi	N	1199	204	20	18	1441
	% predikaateista	83,2 %	14,2 %	1,4 %	1,2 %	100,0 %
	% pronomineista	74,5 %	75,6 %	87,0 %	62,1 %	74,6 %
	Standardoitu jäännös	-0,2	0,4	1,4	-1,6	
puheaktiverbi	N	286	30	2	11	329
	% predikaateista	86,9 %	9,1 %	0,6 %	3,3 %	100,0 %
	% pronomineista	17,8 %	11,1 %	8,7 %	37,9 %	17,0 %
	Standardoitu jäännös	1,9	-2,8	-1,1	3,0	
kognitio- tai emootioverbi	N	124	36	1	0	161
	% predikaateista	77,0 %	22,4 %	0,6 %	0,0 %	100,0 %
	% pronomineista	7,7 %	13,3 %	4,3 %	0,0 %	8,3 %
	Standardoitu jäännös	-2,2	3,2	-0,7	-1,6	
Yhteensä	N	1609	270	23	29	1931

kenen näkökulmasta ne tuotetaan. *Hän*-viittauksissa Anna eläytyy Janipekan näkökulmaan (*häne mummos paikka, hän tykkää siäl sit tönkii*), kun taas *se*-viittauksen kohdalla Janipekan toimintaa tarkastellaan Annan omasta näkökulmasta, vaikka lause onkin nol-lapersonainen (*enemmän sitä Kiukaisis näkee ku kotona*).

- (8) Anna: ja sit aika paljo käydää just siäl Kiukaisis ku Janipekav vanhemmat asuu ninku sillee maalla et se on semmne vanha no häne mummos paikka ja koirat=o siäl sit vapaan ja **hän tykkää** siäl sit tönkii nitte traktoreitte ja muite kans.

Arja: [naurahtaa]

Anna: et enemmän sitä Kiukaisis näkee ku kotona (.) [Sapu-161]

Taulukosta 3 löytyy merkitsevä yhteys (standardoitu jäännös 3,0) myös *toi*-pronominin ja puheaktiverbipredikaatin välille. *Toi*-subjekteja on aineistossa vähän, 29 esiintymää, mutta niistä yli kolmasosa eli 37,9 % toimii puheaktiverbin subjektina. Kun tarkastellaan aineistoa lähemmin, ilmenee, että kaikki *toi*-pronominin 11 puheaktipredikaattia ovat *sanoa*-verbin muotoja.

Aineiston *toi*-pronominin ja *sanoa*-verbin yhdistelmissä voidaan esiintymien vähäisestä lukumäärästä huolimatta nähdä viitteitä tietynlaisesta yhteisestä käyttötavasta: *toi*

⁶ Neljässä solussa (33,3 %) odotuksenmukainen frekvenssi on pienempi kuin 5, joten merkitsevyys on testattu Fisherin tarkalla testillä. $p < 0,001$, $df = 6$.

sanoo vaikuttaa aineistossa usein aloittavan uuden puheenaiheen, jossa *toi*-pronominin referentti on toissijainen ja keskustelun kannalta olennaista se, mitä hänen puheistaan referoidaan (ks. myös Laury 1994). Tässä suhteessa ilmiö on samanlainen kuin edellä esimerkin (7) *se sano* -tapauksessa. *Toi sanoo* -aloitus voi myös olla tyypillinen tietyille idiolekteille: aineiston yhdestätoista esiintymästä seitsemän on saman, paljon henkilöistä puhuvan vanhan naisen tuottamia. Keskustelukatkelmassa (9), jossa esiintyy aineiston *toi sanoo* -rakenteista kolme, keskeistä on puheena olevan linnun nimitys, ei *toi*-pronominin referentti.

- (9) Marja: sitte (.) kas se- hh jah h **toi- toi sanno** ettei ne mittään paskaharakoit ne on närhi vai mitä ne on.
 Anna-Liisa: vai varis.
 Marja: ei ko (.) ei varis kyl mää sev variksen tiäm mut on semmonen
 Anna-Liisa: närhi vai.
 Marja: kun on ruskee eiks oo
 Seija: juu närhellä varmaan on.
 Marja: vatta. mikä se on. ku o- p- mikä se on. p- paskaharakaks mää oon sanonu.
 Seija: mta jos- eiks se oj joku-
 nauhoittaja: taikka (.) räkättirastaatki on semmosia ruskeita ainakin.
 Marja: **toi sano** et ei se kun närhi tai mikä **toi sanno**-
 Anna-Liisa: mut ei se räkättirastas oo. [Sapu-164]

Katkelman (9) henkilö, johon *toi* viittaa, ei siis ole paikalla puhetilanteessa, eikä häntä tässä yhteydessä määritellä tarkemmin. Kuulijat pitävät *toi*-viittausta riittävänä, sillä kukaan ei pyydä tarkennusta. *Toi*-pronominit voivat tässä liittyä siihen, että Marja ei ehkä muista referentin nimeä, jolloin *toi*-pronominin käyttö voi toimia niin kutsuttuna empi-misilmauksena (VISK § 861). Ilmeisesti kuulijoille ennestään tuttu taustatieto auttaa heitä tulkitsemaan *toi*-ensimaininnan referentin tässä yhteydessä riittävän hyvin. Myöhemmin samassa nauhoitustilanteessa nimittäin keskustellaan uudelleen samasta, keskustelijoille tutusta henkilöstä, jolla on tapana korjata yleiskielisemmiksi Marjan käyttämiä murteellisia sanoja. Sen selvittäminen, miten puheaktiverbien ja etenkin *sanoa*-verbin runsas käyttö kolmaspersoonaisen henkilöviitteisten pronominiinien – erityisesti ensimainintojen – predikaatteina kytkeytyy kerronnan keinoihin, referointiin ja evidentialisuuteen, vaatisi laajempaa laadullista, keskusteluntutkimuksen keinoja hyödyntävää jatkotutkimusta.

7. Lopuksi

Tässä artikkelissa on pyritty löytämään uusia, kvantitatiivisesti mitattavia selittäjiä henkilöviitteisten kolmaspersoonaisen pronominiinien *se*, *hän*, *tää* ja *toi* vaihtelulle Kaakkois-Satakunnan puhekielessä. Pronomineja tarkasteltiin kvantitatiivisesti ristiintaulukoinneilla ja CHAID-päätöspuuanalyysillä. Tarkastelluille ilmiöille löytyi tilastollisesti

merkitseviä yhteyksiä pitkälti odotusten mukaisesti, mutta yllättäviäkin tuloksia saatiin. Vahvimmin pronominin valintaan vaikuttaa ensinnäkin se, käytetäänkö sitä logoforisessa asemassa eli referoidussa lausumassa viittaamassa sen johtolauseessa mainittuun tuottajaan, jolloin tyypillinen pronomini on *hän*. Tästä syystä tässä tutkimuksessa on tarkasteltu lähemmin vain ei-logoforisia esiintymiä. Välittömän puheen pronominesiiintymissä vaikuttavin muuttuja on se, onko viittauksen kohteena oleva henkilö puhetilanteessa läsnä vai ei, minkä vuoksi aineistoa on edelleen täsmennetty poissaolijoihin kohdistuvien viittausten tarkasteluun. Poissaolijaan viittaavien välittömän puheen pronominesiiintymien vaihtelussa tärkeimmäksi selittäjäksi nousee se, mitä pronominia samasta henkilöstä on edellä käytetty eli pronominin virittyneisyys.

Luvussa 4 aineistosta löytyi yhteys viittauksen lauseaseman ja käytettävän pronominin välillä: *se* ja *hän* ovat useammin subjekteja kuin *tää* ja *toi*. Demonstratiivipronomiksi kieliopeissa luokiteltu *se* toimiikin siis tässä suhteessa samoin kuin persoonapronomini *hän*. Subjektina olevalla referentillä on myös taipumus säilyä subjektina myös seuraavassa lauseessa, mikä osaltaan vahvistaa virittyneisyyttä. Tarkastelu vahvistaa myös sen aiemmassa tutkimuksessa (Varteva 1998; Etelämäki 2006) tehdyn havainnon, että *tämä*-pronomini ei muodosta samanlaisia viittausetjuja kuin muut pronominit. Sen kohdalla virittyneisyys on siis heikompaa, mikä johtunee *tämä*-pronominin tehtävästä keskustelutoimintojen jäsentämisessä. Suoraa yhteyttä edellisen viittauksen lauseaseman ja seuraavassa viittauksessa käytetyn pronominin välillä ei ilmennyt. Toisin sanoen sille kirjoitetun kielen käytännölle, jonka mukaan edellisen lauseen subjektiin viittaa *hän* ja muuhun lauseenjäseneen *tämä*, ei ainakaan tästä keskusteluaineistosta löydy tukea.

Luvussa 5 henkilöviitteisistä pronomineista koostuvaa aineistoa verrattiin kaikenlaisia ensimmäisen, toisen ja kolmannen persoonan viittauksia sisältävään aineistoon. Aiempi havainto siitä, että kolmannessa persoonassa käytetään vähemmän puheakti- ja kognitio- tai emotioverbejä kuin ensimmäisen ja toisen persoonan muodoissa, selittyi osittain sillä, että kolmannessa persoonassa viitataan paljon myös muihin kuin inhimillisiin tarkoituksiin. Kuitenkin myös henkilöviitteisten kolmaspersoonaisen pronomini- viittausten ja ensimmäisen ja toisen persoonan välille löytyy tilastollisesti merkitseviä eroja.

Kun tarkastellaan vain henkilöviitteisiä kolmannen persoonan pronominisubjekteja, huomataan, että puheaktiverbejä käytetään enemmän kuin ensimmäisessä ja toisessa persoonassa, kognitio- ja emotioverbejä puolestaan vähemmän. Kolmannen persoonan puheaktiverbejä dominoivat neutraalit referointiverbit *sanoa* ja *puhua*. Puheaktiverbien runsas käyttö kolmaspersoonaisen henkilöviitteisten pronomininien predikaatteina kytkeytynee kerronnan dynamiikkaan, referointiin ja evidentialisuuteen. Kvalitatiivinen jatkok tutkimus kolmannen persoonan pronominisubjektien ja puheaktiverbien tehtävistä keskustelussa olisikin tarpeen. Kognitio- ja emotioverbien kohdalla ero ensimmäiseen ja toiseen persoonaan säilyy henkilöviittausten kohdallakin suurena: ilmeisesti poissa puhetilanteesta olevien kolmansien henkilöiden edesottamuksista keskusteltaessa ennemmin kerrotaan, mitä he ovat sanoneet kuin mitä heidän tulkitaan tunteneen tai ajatelleen. Kiinnostava on myös se havainto, että tämän artikkelin aineistossa kolmannen persoonan muodoissa

yleisimmin käytetyt kognitio- ja emotioverbit ovat eri leksemejä kuin aiemman tutkimuksen (Helasvuo 2014) aineistossa ensimmäisessä ja toisessa persoonassa käytetyt.

Luvussa 6 totesin, että puheakti- ja kognitio- tai emotioverbeillä on kytkös siihen, mitä neljästä tarkasteltavasta pronomiinista käytetään. Tulokset osoittavat, että se aiemmassa tutkimuksessa esitetty havainto, että *hän*-pronominia käytetään referentin tunteiden ja mielenliikkeiden tulkinnessa (Priiki 2011; Siitonen 2008), pitää paikkansa myös määrällisen analyysin tasolla: *hän* todellakin saa predikaatikseen useammin kognitio- tai emotioverbin verrattuna muihin tarkasteltuihin pronomineihin. Toisaalta taas sille arvelulle, että toisen asteen puheaktipronomiksi (ks. Laitinen 2005) kutsuttu *hän* voisi esiintyä muita pronomineja useammin myös puheaktiverbin subjektina, ei löydy aineistosta tukea. Ennako-odotusten vastaisesti puheaktiverbien kolmaspersoonaisena pronomini-subjektina *hän* onkin aineistossa merkitsevästi demonstratiivipronomineja harvinaisempi.

Kaakkois-Satakunnan puhekielen aineisto ei siis tue sitä esitettyä käsitystä, että referaateissa käytettävä logoforinen *hän* leviäisi puheaktiverbin subjektiksi johtolauseisiin (Ylikahri 1996), vaikka aineistossa käytetään *hän*-pronominia kohtalaisen paljon. Jatko-tutkimus siitä, selittävätkö kielenulkoiset seikat, kuten puhujien ja puheenaalaisten henkilöiden ikä tai keskinäinen tuttuus pronominienvaihtelua kielensisäistä kontekstia paremmin, toivon mukaan valottaa *hän*-pronominin käyttöä lisää (Priiki tekeillä).

Subjekteina toimivien pronominienvaihtelun ja predikaattiverbien laadun tarkastelu paljastaa kaksi yllättävää yhteyttä, joihin viittaavia havaintoja ei aikaisemmasta tutkimuksesta löydy. Predikaattiverbien laatu nimittäin kytkeytyy päätöspuuanalyysin mukaan pronominiensimainintoihin: ensimmäisenä toimivien *se*- ja *toi*-pronominienvaihtelusta on puheaktiverbejä verrattain suuri osuus, 28,6 %. Toinen yllättävä kytkös on *toi*-pronominienvaihtelun ja *sanoa*-verbin välinen. *Toi*-pronominienvaihtelun ja *sanoa*-verbin yhdistäviä rakenteita on tosin aineistossa vain 11 esiintymää, mutta suhteutettuna *toi*-pronominienvaihtelun esiintymiseen subjekteina yleensä yhteys on tilastollisesti merkitsevä. Pronominiensimaininnan ja puheaktiverbin yhdistelmän sekä *toi sano* -rakenteen lähempi laadullinen tarkastelu keskusteluaineistosta olisikin tarpeen. Ensimmäisen ja toisen persoonan muodoista on todettu, että yleisesti yhdessä käytetyt muodot kivettyvät (Kärkkäinen 2003; Östman 1981; Keevallik 2003; Helasvuo 2001a). *Toi*-pronominienvaihtelun käyttöä myös suunnittelepartikkelina *tota noin* (VISK § 861). Voisiko kolmannen persoonan yleisillä pronominienvaihtelun ja verbin yhdistelmällä olla omanlaisiaan, jossain määrin sananmukaisesta merkityksestä hämärtyneitä tehtäviä esimerkiksi uuden kertomuksen aloittamisessa, kerronnan prosessoinnissa tai tarinan osoittamisessa toisen käden tiedoksi?

Tehdyissä päätöspuuanalyysissä prosenttiluvut, jotka kertovat, kuinka suuren osan esiintymistä mallin perusteella voisi ennustaa oikein, jäävät melko pieniksi. Tämä kertoo siitä, että kolmaspersoonaisista pronominienvaihtelusta kytkeytynee myös muihin muutujiin kuin tässä tarkasteltuihin esiintymiseen subjektina ja predikaattiverbin tyyppiin. Päätöspuuanalyysi kuitenkin osoittaa toimivuutensa siinä, että se onnistuu sekä vahvistamaan aiemman tutkimuksen perusteella asetettuja hypoteeseja että paljastamaan aivan uusia, ennalta-arvaamattomia yhteyksiä.

LÄHTEET

Aineslähteet

Satakuntalaisuus puheessa (Sapu) -hankkeen äänitteet 154, 155, 157, 159, 161, 163, 164, 165, 167, 187, 188, 190, 202, 209, 210, 211, 222, 223 ja 224. Lauseopin arkiston kokoelmat. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos, suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus.

Tutkimuskirjallisuus

- ARPPE, ANTTI 2008: *Univariate, bivariate and multivariate methods in corpus-based lexicography. A study of synonymy*. Department of General Linguistics, University of Helsinki.
- CHAFE, WALLACE L. 1994: *Discourse, consciousness and time. The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. University of Chicago Press, Chicago.
- EDDINGTON, DAVID 2010: A comparison of two tools for analyzing linguistic data: logistic regression and decision trees. *Italian Journal of Linguistics* 22.2, 265–286. Saatavissa: http://linguistics.byu.edu/faculty/eddingtond/decision_trees.pdf
- ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen pronominiesta* tämä. SKS, Helsinki.
- GRIES, STEFAN TH. 2009: *Statistics for Linguistics with R. A Practical Introduction*. De Gruyter Mouton, Berlin.
- HAGÈGE, CLAUDE 1974: Les pronoms logophoriques. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, 287–310.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2001a: Emerging syntax for interaction. Noun phrases and clauses as syntactic resource for interaction. MARGRET SELTING ja ELIZABETH COUPER-KUHLEN (toim.): *Studies in interactional linguistics*, 25–50. Studies in Discourse and Grammar Vol. 10. John Benjamins, Amsterdam.
- 2001b: *Syntax in the making. The emergence of syntactic units in Finnish conversational discourse*. John Benjamins, Amsterdam.
- 2014: Agreement or crystallization. Patterns of 1st and 2nd person subjects and verbs of cognition in Finnish conversational interaction. *Journal of pragmatics* 63, 63–78.
- IVASKA, ILMARI 2014: Edistyneen oppijansuomen avainrakenteita. Korpusnäkökulma kahden kielimuodon tyypillisiin rakenteellisiin eroihin. *Virittäjä* 118, 161–193.
- KAISER, ELSI 2005: When salience isn't enough. Pronouns, demonstratives and the quest for an antecedent. RITVA LAURY (toim.): *Minimal reference: the use of pronouns in Finnish and Estonian discourse*, 135–162. Studia Fennica Linguistica. SKS, Helsinki.
- KEEVALLIK, LEELO 2003: *From interaction to grammar. Estonian finite verb forms in conversation*. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- KURKI, TOMMI 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. SKS, Helsinki.
- KURKI, TOMMI – SIITONEN, KIRSTI – VÄÄNÄNEN, MILJA – IVASKA, ILMARI – EKBERG, JARI 2011: Ensi havaintoja Satakuntalaisuus puheessa -hankkeesta. *Sananjalka* 53, 83–108.
- KÄRKKÄINEN, ELISE 2003: *Espistemic stance in English conversation*. John Benjamins, Amsterdam.
- LABOV, WILLIAM 1963: The Social Motivation of a Sound Change. *Word* 19, 273–309.
- LABOV, WILLIAM 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics, Washington.
- LAITINEN, LEA 2005: *Hän*, the third speech act pronoun in Finnish. RITVA LAURY (toim.): *Minimal reference: the use of pronouns in Finnish and Estonian discourse*, 75–106. Studia Fennica Linguistica. SKS, Helsinki.
- LAPPALAINEN, HANNA 2010: *Hän vai se, he vai ne? Pronominivariaatio ja normien ristiveto*. HANNA LAPPALAINEN, MARJA-LEENA SORJONEN ja MARIA VILKUNA (toim.): *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*, 279–324. SKST 1262.

- LARJAVAARA, MATTI 1990: *Suomen deiksis*. Suomi 156. SKS, Helsinki.
- LAURY, RITVA 1994: *Se* ensinmaininnan pronomininä puhutussa suomessa. *Virittäjä* 98, 449–453.
- 1997: *Demonstratives in Interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. *Studies in Discourse and Grammar*. John Benjamins, Amsterdam.
- 2005: First and only. Single-mention pronouns in spoken Finnish. RITVA LAURY (toim.): *Minimal reference. The use of pronouns in Finnish and Estonian discourse*. Studia Fennica Linguistica. SKS, Helsinki.
- LEWIS, ROGER J. 2000: An Introduction to Classification and Regression Tree (CART) Analysis. Esitelmä konferenssissa 2000 Annual Meeting of the Society for Academic Emergency Medicine in San Francisco, California. Saatavissa: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.95.4103&rep=rep1&type=pdf>
- MAGIDSON, JAY – VERMUNT, JEROEN K. 2005: An extension of the CHAID tree-based segmentation algorithm to multiple dependent variables. C. WEIHS ja W. GAUL (toim.): *Classification: The Ubiquitous Challenge*, 240–247. Springer, Heidelberg. Saatavissa: <http://statisticalinnovations.com/products/8pagearticle.pdf>.
- MENDOZA-DENTON, NORMA – HAY, JENNIFER – JANNEDY, STEPHANIE 2003: Probabilistic sociolinguistics: Beyond variable rules. RENS BOD, JENNIFER HAY ja STEPHANIE JANNEDY (toim.): *Probabilistic linguistics*, 97–138. Massachusetts Institute of Technology Press, Cambridge.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. SKS, Helsinki.
- PAJUSALU, KARL 1996: *Multiple Linguistic Contacts in South Estonian. Variation of Verb Inflection in Karksi*. Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku 54. Turun yliopisto, Turku.
- POSI, PEKKA 2014: Subject expression in grammaticalizing constructions. The case of *creo* and *acho* ‘I think’ in Spanish and Portuguese. *Journal of Pragmatics* 63, 5–18.
- PRIIKI, KATRI 2011: Läsnaolo, tuttuus, tulkinta ja sävy. Ihmisviitteinen *hän* ja sen tehtävät Harjavallan, Kokemäen ja Huittisten nykypuhekielessä. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, Turun yliopisto. Saatavissa: <http://www.doria.fi/handle/10024/73934>
- 2012: Läsnaolijaan viittaava *hän* Harjavallan, Kokemäen ja Huittisten nykypuhekielessä. *Sananjalka* 54, 30–49.
- tekeillä: Kuka puhuu ja kenestä? Pronominien *hän*, *se*, *tää* ja *toi* henkilöreferentit.
- ROUSSEAU, PASCALE – SANKOFF, DAVID 1978: Advances in variable rule methodology. DAVID SANKOFF (toim.): *Linguistic variation. Models and methods*, 57–69. Academic Press, New York.
- Sapu = Satakuntalaisuus puheessa. [Verkkosivu] Saatavissa: <http://www.utu.fi/fi/yksikot/hum/yksikot/suomi-sgr/tutkimus/tutkimushankkeet/sapu/Sivut/home.aspx>
- SCHEIBMAN, JOANNE 2002: *Point of View and Grammar*. John Benjamins, Amsterdam.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnaolon pronominit*. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujiaan. SKS, Helsinki.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SIITONEN, KIRSTI 2008: Sävypronomini *hän*. *Sananjalka* 50, 87–109.
- Subexpress = Subjektin ilmaiseminen suomessa ja muissa itämerensuomalaisissa kielissä. [Verkkosivu] Saatavissa: http://www.utu.fi/fi/yksikot/hum/yksikot/suomi-sgr/tutkimus/tutkimushankkeet/subjektin_ilmaiseminen/Sivut/home.aspx
- TORRES CACUULLOS, RENA – TRAVIS, CATHERINE 2014: Prosody, priming and particular constructions. The patterning of English first-person singular subject expression in conversation. *Journal of Pragmatics* 63, 19–34.
- VARTEVA, ANNUKKA 1998: Pronominit *hän* ja *tämä* tekstissä. *Virittäjä* 102, 202–223.
- VILPPULA, MATTI 1989: Havaintoja *hän*- ja *he*-pronominien käytöstä suomen murteissa. *Virittäjä* 93, 389–400.
- VISK = *Iso suomen kielioppi*. AULI HAKULINEN, MARIA VILKUNA, RIITTA KORHONEN, VESA KOIVISTO, TARJA RIITTA HEINONEN ja IRJA ALHO (toim.). SKS, Helsinki. [Verkkoversio] Saatavissa: <http://>

scripta.kotus.fi/visk

WALKER, JAMES A. 2010: *Variation in Linguistic Systems*. Routledge, London – New York.

WIDE, CAMILLA 2014: The functions of subjectless declarative main clauses in spoken Swedish. *Journal of Pragmatics* 63, 35–47.

YLIKAHRI, KRISTIINA 1996: Referoinnin laajentumat Siikaisten murteessa. *Virittäjä* 100, 182–203.

ÖSTMAN, JAN-OLA 1981: *You know. A discourse functional approach*. John Benjamins, Amsterdam.

KATRI PRIIKI: *Third-person pronoun subjects referring to people in the contemporary dialect of Satakunta*

The article examines the use of four third-person pronouns, *hän* ‘he, she’, *se* ‘it’, *tämä* ‘this’ and *tuo* ‘that’, in a regional dialect of the Satakunta region in southwestern Finland. All four pronouns can refer to people, but the most common and the most neutral is *se*.

A number of studies examine the conditions where a pronominal subject is used or dropped. Significant factors in this variation include, for example, priming, topic continuation and the tendency that certain kinds of subjects occur with certain verbs. Do these phenomena affect the variation of the four different third-person pronouns? The hypotheses and the research questions are based on earlier studies. Statistical classification trees (CHAID) and cross tabulations with adjusted standardized residuals are applied to the data.

The analysis confirms that one of the most significant factors in the variation of the pronouns is priming: three of the four pronouns statistically have a significant tendency to occur when previous reference to the same referent is the same pronoun. However, the pronoun *tää* is less affected with priming than the other three pronouns. When a clause in standard literary Finnish has two human referents, *hän* can be used for the one in the subject position in the preceding clause, while *tämä* refers to the other. Such a direct correlation in colloquial Finnish is not found. However, *hän* and *se* are more likely to occur in a subject position than *tää* and *toi*, and the subject of the preceding clause often is the subject of the following clause as well.

Third-person pronoun subjects referring to people were compared with first- and second-person subjects and third-person subjects in general. A new observation made is that human third-person pronoun subjects co-occur with speech act verbal predicates more often than first- or second-person subjects. Different third-person pronouns also co-occur with different verbs. Based on the fact that *hän* has a logoforic function in colloquial Finnish, it was expected that it would co-occur with speech act verbs and verbs of cognition. A correlation with verbs of cognition was found, but with speech act verbs, *se* and *toi* are more common.

Katri Priiki

katri.priiki@utu.fi

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

20014 Turun yliopisto